

MONEDELE AFLATE ÎN CIRCULAȚIE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA - PUTERE DE ACHIZIȚIE ȘI CURSURI DE SCHIMB¹

Dragoș Ungureanu

În afară de aspectul pur tehnic cu privire la monede – greutate, mărime, metalul din care a fost bătută moneda, ca de altfel și descrierea ei din punct de vedere heraldic (putem descoperi aici informații cu privire la emitent etc.) - foarte important într-un studiu numismatic este și aspectul economic. O monedă nu este altceva decât unitatea de măsură a valorii bunurilor dintr-o anumită societate sau teritoriu, iar puterea ei de cumpărare este legată de puterea economică și politică a statului emitent. Folosirea acestor două instrumente – moneda și prețurile pieței (la urma urmei, puterea ei de cumpărare) - necesare studiului economic, dezvăluie cercetătorului realități nebănuite asupra puterii unor monarhi sau a unor state și oferă o imagine de ansamblu asupra unor aspecte aparent enigmatice și totodată interpretabile și controversate. Chiar dacă acum domnitorii români nu mai emiteau de mult monede, puterea economică a Țării Românești este dată de forța de atracție a monedelor străine din metal prețios, cu mare putere de achiziție, de către piața comercială românească.

În lucrarea de față vom arăta care sunt principalele monede aflate în circulație în Țara Românească, într-o perioadă controversată din punct de vedere politic și poate mai mult din punct de vedere economic, care a fost epoca fanariotă. Datorită faptului că în această perioadă în Țara Românească nu era în vigoare un sistem monetar propriu, pe teritoriul ei circulau o multitudine de monede de valori și metale diferite, europene sau otomano-levantine, cele mai multe fiind emise de statele vecine: Imperiul otoman, Polonia, Imperiul habsburgic, Rusia dar și Veneția, Florența, Genova, Franța, Țările de Jos sau Spania. Dintre acestea se evidențiau, prin numărul lor, cele otomane și habsburgice iar acest lucru se explică nu numai prin vecinătatea acestor două mari puteri, lucru care implica inevitabil, legături comerciale, dar și prin politica monetară practică de cele două state pe teritoriile aflate în sfera lor de influență. Trebuie menționat că un astfel de control nu s-a putut face decât în cazul în care cele două imperii erau suficient de puternice, încât să interzică prin forță circulația lor, iar acest lucru nu a fost posibil decât în cazul ruperii echilibrului dintre acestea, așa cum s-a întâmplat după victoria habsburgilor din fața Vienei (sept. 1683), dar mai ales după emiterea Diplomei Leopoldine pentru Transilvania și după pacea de la Passarowitz pentru Oltenia –

¹ Datele privitoare la cursul de schimb al monedelor sunt luate din izvoarele publicate în seria *Călători străini despre Țările Române*, volumele VII, VIII și IX, îngrijite de Maria Holban și P. Cernovodeanu, București, 1980-1997, apoi C. D. Aricescu, *Condica de venituri și chieluieli a Vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212 (1694-1704)* în Revista Istorică a Arhivelor României, 1873; C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austrieci*, vol. I-III + indice, București, 1913-1947; *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, volume îngrijite de V. Mihordea, Ș. Papacostea și Fl. Constantiniu, București, 1961; I. R. Mircea, *Catastih de toate veniturile domniei...*, în Manuscriptum, 1985, 4, pp. 5-33. V. Veliman, *Relațiile Țărilor Române cu Înalta Poartă în documente turcești, 1601-1712*, București, 1984. Pentru mai multe informații asupra izvoarelor folosite, vezi supra *Izvoarele diplomatice și narative despre monedele aflate în circulație în Țara Românească în special și în Principatele Române în general*. Totodată informații cu privire la cursul de schimb al monedelor în: Gh. Zane, *Evoluția economiei de schimb în Principatele Române*, București, 1930 pp. 31-41; II. Țabrea, *Originea și evoluția thalerilor*, în CNA, 97, 1934, mai-iunie, pp. 81-93; F. W. Hasluck, *Numismatica levantină*, în BSNR, 17, 1922, pp. 48-62; Florica C. Moisil, *Monetele din Țara Românească în timpul lui Constantin Brâncoveanu*, în CNA, 97, 1934, pp. 37-42; N. Stoicescu, *Instituții feudale în Țările Române. Dicționar*, București, 1986. Pentru standardele ponderale: N. Pere, *Osmanilarda Madeni Paralar*, Istanbul, 1968; Jem Sultan, *Coins of the Ottoman Empire and the Turkish Republic. A Detailed Catalogue of the Jem Sultan Collection*, vol. I, Thousand Oaks, 1977; L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, München, 1979. Pentru sistemul monetar otoman, Ș. Pamuk, *Sistemul monetar otoman în sec. XVII-XVIII, în 130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, 1997, pp. 267-285; Idem, *The Disintegration of the Ottoman Monetary System during the Seventeenth Century* in Princeton Papers in Near Eastern Studies, nr. 2, 1993, pp. 67-81. Paraschiva Stancu și E. Oberländer-Târnoaveanu, *Șase secole de relații româno-turce oglindite în numismatică. Catalog de expoziție*, București, 1995. Pentru sistemul monetar habsburgic, *Repertorium zur Neuzeitlichen Münzprägung Europas*, editat de Bernhardt Prokisch și Susanna Heinz, vol. I-II, Viena, 1996.

cu alte cuvinte numai atunci când o parte din teritoriile românești au fost sub directul control al habsburgilor.

Sistemele monetare otomane și habsburgice în prima jumătate a secolului al XVIII-lea

<i>Sistemul monetar otoman</i> <i>Monede de argint</i>		<i>Sistemul monetar habsburgic</i> <i>Monede de argint</i>	
Akçe		¼ kreuzer	
5 akçe	(beşlic)	Kreuzer	
10 akçe	*(onluk)	3 kreuzeri	
Para	3 akçe	15 kreuzeri	¼ florin
5 para	(beşlik) – 15 akçe	½ florin	*Orsthaler = 30 kreuzer
10 para	(onluk) – 30 akçe	1 florin (gulden)	60 kreuzer
Kuruş (piastru sau leu turcesc)	120 akçe (40 para)	Speciesthaler	100 kreuzeri apoi 120
		Convenzionthaler (după reforma Mariei Theresia)	2 florini
1/ kuruş	Yarim	¼ ducat	
¼ kuruş	Ceyrek	½ ducat	
2 kuruş	Cifte kuruş	1 ducat	1 ½ thaler
Altân (sultanin) ²	200 akçe	2 ducați	
¼ altân	Ceyrek	3 ducați	
½ altân	Yarim	4 ducați	
2 altân	Cifte	5 ducați	
3 altân	Üc	10 ducați	
4 altân	Dortluk		
5 altân	Beşlik		
10 altân	Onluk		
<i>Monede de cupru</i>			
**Mangâr	1/16 akçe		

*Prin aceste denumiri (beşlik, onluk, ceyrek etc.) înțelegem multiplii sau submultiplii monedelor (piese de 5, de 10 sau ½ din respectiva monedă – akçe, para, piastru sau altân), La fel "Orsthaler" care înseamnă "sfert de thaler".

**Începând cu Mustafa al II-lea (1695-1703), termenul de mangâr a fost înlocuit cu cel de bakâr (cupru).

Împărații austrieci Leopold I (1690-1705), Iosif I (1705-1711), Carol al VI-lea (1711-1740) și Maria Theresia (1740-1780) au dus o politică de unificare monetară în teritoriile aflate sub administrația habsburgică, în cazul nostru Transilvania și pentru scurt timp Oltenia. În 1692, prin patentă din 28 septembrie se impune în Transilvania sistemul monetar austriac iar unitatea valorică a acestui sistem - thalerul-a fost urcată forțat la 120 kreuzeri adică la 2 florini. În felul acesta florinul, conform reglementării, a devenit și el unitate valorică, echivalentă cu ½ thaler. Acest lucru a dus la o depreciere substanțială a monedei mărunte (ulterior valoarea thalerului va cunoaște câteva fluctuații, pentru ca valoarea lui să fie definitiv stabilită în timpul Mariei Theresia). La 26 octombrie, printr-un ordin imperial s-a încercat scoaterea treptată din circulație a monedelor poloneze și ale Țării Românești (*polonicae et valachicae pecuniuae*). Pentru început, a fost redusă valoarea talerului-leu (*reductio talerorum leoninorum*) la 30 groși și au fost scoși din circulație zloții Țării Românești. Mai târziu, Iosif I, la 1 noiembrie 1709, a fixat valoarea monedelor străine care mai erau încă acceptate în

² Între anii 1697 și 1728, datorită faptului că aurul a cunoscut o revenire în Europa și în alte zone ale Imperiului, s-a intensificat și activitatea de emisie a monedelor de aur otomane. Astfel, au fost emise noi nominaluri numite tugrali, cedit Istanbul, zincirli, findik și zer-i-mahub. Cea mai utilizată pe teritoriul Imperiului a fost findikul cf. Ș. Pamuk, *Sistemul monetar otoman în sec. XVII-XVIII*, în 130 ani de la crearea sistemului monetar românesc modern, București, 1997, p. 276. De asemenea, în ceea ce privește monedele habsburgice, tabelul dă numai nominalurile ce au legătură cu sistemul monetar otoman, fără să menționeze multitudinea de multipli sau submultipli ai acestora.

Imperiu: ducatul de bună calitate, cu excepția celui otoman sau bavarez, în valoare de 5 florini ungurești și 40 de dinari (sau 4 florini renani și 30 de creițari); thalerii, cu excepția thalerului-leu olandez și a celui venețian, în valoare de 2 florini ungurești și 40 dinari (sau 2 florini renani); poltura de orice fel în valoare de 3 dinari (sau 1 ½ kreuzeri); talerul cu leu românesc (*leoninus, moneta valachica dicta*) în valoare de 2 florini ungurești și 10 dinari (sau 1,45 florini renani). Într-o proporție corespunzătoare au mai fost admise în continuare și piesele de ½ și ¼ taleri; zlotul românesc în valoare de 1,40 florini ungurești (sau 1,10 florini renani); ducatul nou turcesc în valoare de 5 florini ungurești (sau 4,10 florini renani)³. Aceste măsuri au avut repercusiuni și asupra teritoriilor învecinate Imperiului habsburgic, datorită legăturilor economice.

Ughiul - desemnează moneda de aur ungurească sau transilvăneană, florin sau ducat. Ughiul apare în documente sub diverse alte denumiri: zlot de aur, zloți, zloți ungurești și zloți roșii ungurești, galbeni (ungari d'oro), florin unguresc. Moneda este semnalată pe piața românească în secolul al XV-lea și se menține până în secolul al XIX-lea și a avut o valoare relativ constantă în raport cu celelalte specii monetare: la 1586 ughiul valora 100 de aspri; în 1658 valora 1,73 lei; după un secol, 2,75 lei. În 1660 ughiul valora 200 bani (1,50 thaleri); în 1671 valora 20 costande; în 1665, 3 florini și 60 dinari; în 1715, 4 florini și chiar mai mult; în 1750 valora 300 bani. Sub Constantin Brâncoveanu valora 1,50 thaleri; în 1728 era definit în Oltenia: "*moneta ideale calculata per un thalero leonino e mezzo*"; în 1745 înregistrează 1,66 thaleri (sau 20 de thaleri pentru 12 ughi). În secolul al XVIII-lea a fost, alături de galben, moneda dominantă și a constituit împreună cu thalerul (de diferite specii, olandez sau german) sistemul comercial al vremii, cu putere deliberatorie recunoscută de Vistierie. Datorită intensei circulații pe piața comercială românească, ughiul a îndeplinit și funcția de unitate de cont. Trebuie făcută o distincție între diferitele monede de aur, pentru a nu se crea confuzii, întrucât documentele de epocă nu fac acest lucru. În acea perioadă circulau mai multe monede de aur (ungurești, austriece, germane, venețiene etc.), iar în actele de vânzare-cumpărare le putem întâlni pe toate sub denumirea generică de *galbeni* (destul de rar se face specificația: *galbeni venetici, galbeni turcești* etc.). Dăm în acest sens respectivele monede de aur împreună cu greutatea lor și cu valoarea lor în monedă de argint: galbenul olandez = 3,494 g; galbenul german (imperial) = 3,500 g; galbenul unguresc = 3,495 g; galbenul venețian = 3,485 g; galbenul turcesc = 3,635 g; lira sterlină = 7,216 g

Puritatea galbenilor emiși de statele din cadrul Imperiului romano-german era de 986‰, la fel a ducăților emiși în Țările de Jos și a celor venețieni. Moneda de aur turcescă, deși inițial avea o puritate mare - 990,30 ‰, se va deprecia, ajungând în această perioadă la 950 ‰.

Între

1690-1714 galbenul venetic (ducatul venețian) = 2,50 thaleri;

1709 = 1,50 florini ungurești, = 1,15 florini renani;

1709, galbenul imperial (austriac) = 4 florini și 30 kreuzeri în monedă renană, = 5 florini și 40 dinari în monede ungurești;

1709, galbenul (ducatul) bavarez = 3 florini renani, = 3,60 florini ungurești;

1694-1703, galbenul turcesc = 1,5 thaleri;

1709 = 5 florini ungurești, = 4,10 florini renani;

1710-1711, 3 galbeni = 5 thaleri;

1715 galbenul unguresc (ughiul) = 4 florini;

1717 = 4 florini și 5 kreuzeri;

1728 = 1,5 thaleri lei;

1745 = 1,66 thaleri;

1750 = 300 dinari;

³ Hurmuzaki, *Documente.*, vol. XV, 2, pp. 1538-9; O. Iliescu, *Monede în circulație în secolele X-XVII*, în vol. C. C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, ed. a II-a, București, 1997, p. 111.

Este important să nu se facă confuzie între monedele de aur aflate în circulație în Țara Românească la acea vreme și așa-zisul *zlot valah*, o monedă care, prin denumirea ei, lasă impresia că ar fi bătută din aur. Avem de a face cu o monedă de argint și nu de aur și este vorba de fapt de florin (*zlot valah* sau florin fiind același lucru). Desigur, la origine zlotul era o monedă de aur (ducat) însă, în secolul al XVI-lea a început să fie bătut și echivalentul ei în argint (*guldenul* de argint sau florinul de argint), păstrându-i-se doar vechiul nume.

Dăm mai jos valoarea în alte monede:

Un *zlot valah* în anul

1709 = 1 florin și 10 kreuzeri, = 1,40 florini ungurești, = $\frac{1}{4}$ galbeni;

1711 = 88 bani;

1735 = 80 bani (15 thaleri = 25 zloți), = 2 tulți.

Thalerul-leu - la început, monedă de argint a Provinciilor Unite ale Țărilor de Jos având drept element caracteristic un leu rampant imprimat pe revers. Prima emisiune a fost pusă în circulație în 1575 și consta într-o piesă cu greutatea de 27,648 g și titlu de 750 ‰. Thalerul olandez apare pentru prima dată spre sfârșitul secolului al XVI-lea. Documentele din secolele XVI-XVII și prima jumătate a secolului al XVIII-lea precizează caracterul real al monedei prin expresia *leu bătut*. A circulat ca monedă foarte apreciată, servind în tranzacțiile interne și externe, precum și la plata tributului și a altor obligații financiare internaționale.

Alături de ughi, a ocupat poziția de monedă dominantă în secolele XVII-XVIII, constituind împreună bazele sistemului monetar de calcul utilizat de Vistierie. Thalerul-leu era calculat în *Condica Vistieriei* la valoarea de 132 bani, valoare pe care o avea și în 1728 în Oltenia (133 bani sau 100 de kreuzeri). În anul 1743 thalerul-leu era cotate la 149-150 bani, însă trebuie avute în vedere cursurile de schimb ale diferitelor piețe.

La fel ca și în cazul monedelor de aur, nu trebuie făcută confuzie între diferitele specii de thaleri, mai ales că documentele vremii (chiar și cele emise de Cancelaria Țării Românești) dau denumirea generică de thaleri pentru toate monedele mari de argint din această clasă, destul de rar fiind făcută precizarea respectivă, *thaler-leu* sau simplu *leu*. Dăm mai jos alte specii de thaleri care au circulat la noi:

Greutate:

kronenthaler (belgo-austriac) = 29,476 g; *species thaler* = 28,843 g; *reichsthaler* (Țările de Jos) = 28,078 g; *thalerul levantin* (prusac) = 28 g; *thaler spaniel* = 27,066 g; *thaler polonez* = 28,240 g; *thaler turcesc* = 20 g (sau 6 dirhemi și un sfert)

Valoare:

kronenthalerul în anul 1683 = 2,25 florini; 1685 = 197 bani; 1692 = 133 bani; 1709 = 2 florini și 40 dinari ungurești; *conventionthaler* în 1759 = 2 florini și 12 kreuzeri; *thalerul venețian* în 1709 = 1 florin și 40 dinari ungurești; *thalerul-leu* în 1688 = 70 akçe; între 1694-1703 = 133 bani; 1711 = 140 bani; 1712-1714 = 133 bani; 1716 = 125 bani; *thalerul-leu vechi* în 1728 = 133 bani; *thalerul-leu nou* în 1728 = 120 bani, sau 90 kreuzeri; 1731 = 112 bani; 1736 = 109,9 bani; 1747 = 80 parale la Belgrad, 82-84 parale la Istanbul, 84-86 parale la Alexandria, 85-86 parale la Cairo; *piastrul* (thalerul turcesc) în 1690 = 120 akçe; 1703 = 132 akçe (bani); 1718 = 180 akçe (15 piaștri vechi = 11 piaștri noi); 1720 = 2 florini și 40 kreuzeri; thalerul polonez în 1728 = 133 bani = 3 florini polonezi⁴; rubla în 1711 = 1,5 taleri

Denumirea de *speciesthaler* întâlnită pe unele monede sau în anumite documente arată că era vorba de monedă efectivă și nu de unitate de calcul.

În urma ocupării Țărilor de Jos de către Imperiul Habsburgic la începutul secolului al XVIII-lea, emiterea thalerului leu olandez a încetat. Cantitățile mari emise anterior și existente în

⁴ Thalerul în Polonia a fost emis pentru prima dată de regele Ștefan Bathory în anul 1580. Valoarea lui inițială la cursul de schimb era de 30, 33 groși după care va urca la 36 groși. Date fiind relațiile comerciale ale Principatelor Române, și în special a Moldovei, cu Polonia, acești thaleri au jucat la noi un rol destul de important. Tot acum în Polonia - 1 florin polonez = 30 groși, 1 groș = 1 kreuzer austriac, 1 gros = 3 șelongi (în denumire românească șalâi”).

circulația monetară din Țările Române au început să se rarefieze încetul cu încetul. În locul thalerului-leu al Țărilor de Jos, Maria Theresia a căutat să impună în relațiile comerciale cu Levantul, thalerul austriac. Astfel, la 21 septembrie 1753 ea a încheiat o convenție cu principele elector al Bavariei, Maximilian Joseph - convenție la care au aderat apoi și alte state - cu scopul de a bate de acum înainte un singur fel de thaleri în locul celor care circulau înainte. Acestui thaler i s-a dat numele de *Convenzionthaler*. Statele respective s-au obligat să bată numai thaleri din argint de 13 loți și 6 grăunțe, adică argint cu puritatea de 833,33 %⁵. Specific pentru acești thaleri era legenda de pe muchie⁶ (era o garanție că nu li se putea micșora valoarea prin tăierea argintului de pe margini).

Înlocuirea vechilor lei nu s-a putut face decât treptat, iar obiceiul de a raporta toate prețurile la o unitate de valoare denumită leu a persistat. În modul acesta leul a devenit o monedă de calcul divizată în 40 de parale - monede de asemenea de calcul - și va dăinui ca atare în Țara Românească și Moldova până după unirea Principatelor, mai exact până la reforma monetară din 1867, când noua monedă românească a preluat denumirea vechii monede olandeze. Sfertul de thaler s-a numit la început *orsthaler*, denumire care ulterior s-a redus numai la *ort*. În limba veche germană *ort* înseamnă o pătrime. Numele de *ort* s-a împământenit la noi în așa mod în care se păstrează și astăzi în fraza "*a da ortul popii*" (a muri) care nu este decât o aluzie la banul ce se pune în mâna mortului ca să plătească vămile văzduhului.

Piastrul - monedă otomană cunoscută și sub numele de *guruş*⁷. Moneda era echivalentul monedelor grele de argint europene - thalerii. În 1687 sultanul Mehmed al IV-lea a emis o nouă monedă de argint - *piastrul* (după modelul realilor spanioli) - cu scopul de a relansa economia otomană, noua monedă otomană căutând să o imite pe cea spaniolă. La început, piastrul valora 2 florini și 16 kreuzeri. În anul 1718, odată cu reforma monetară din Imperiul otoman făcută de marele vizir Ibrahim și cu introducerea unui nou piastru, diferența dintre moneda veche și cea nouă era de 15 thaleri vechi pentru 11 thaleri noi. În 1720, piastrul a cunoscut o primă depreciere, el valorând acum numai 2 florini. El se va deprecia în continuare datorită politicii economice și monetare austriece când, în 1728, autoritățile de la Viena vor ridica forțat cursul thalerului, pentru a împiedica infiltrarea piaștrilor otomani (cu puritate mai mică și slabă putere de cumpărare) în zonele controlate de ei (mai ales Oltenia și Transilvania). Piastrul va cunoaște o depreciere galopantă începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea (după reforma monetară a Mariei Theresia) ajungând ca în 1790, după războiul din 1787-1792, un piastru să fie egal cu un florin sau cu 60 kreuzeri (pierduse aproximativ o treime din greutate). Semnificativ pentru slaba putere economică a Imperiului otoman este faptul că în 1824 piastrul nu va mai valora decât 8 kreuzeri.

Thalerii spanioli - sau realii, au fost bătuți pentru prima dată de regele Carol I (1516-1556; din 1519 împărat romano-german sub numele de Carol al V-lea). Acestor thaleri li se spunea *pezzi da otto* (piese de opt), dar numele cel mai întrebuițat era cel de *piaștrii* după cele două coloane de pe reversul monedei (reprezentau coloanele lui Hercule). Pentru acest motiv erau întâlniți și sub denumirea de *colonnado*, iar în Principatele Române, unde fuseseră introduși prin intermediul Imperiului otoman, erau numiți *stâlpari*.

Florinul - Inițial monedă de aur emisă la Florența în 1252. A fost ulterior imitată de majoritatea statelor europene. În secolele XVII-XVIII, florinul unguresc era o piesă de argint a cărei valoare fluctua în jurul a 100 dinari sau 50 kreuzeri, iar florinul renan 60 Kreuzeri sau ½ thaler. În 1728 valoarea florinului unguresc era de 66,50 bani, iar cel renan de 90 bani.

⁵ 16 loți = 24 carate = puritate de 1000 %.

⁶ Inscripția de pe muchia monedelor este o invenție franceză, pusă în practică pentru prima dată în vremea lui Carol al IX-lea, în anul 1573.

⁷ Până la reforma monetară făcută de Mehmed al IV-lea (1687) termenul *guruş* (sau *kuruş*) desemna în Imperiul Otoman monedele mari de argint ale statelor creștine (talerii, de toate tipurile). Astfel thalerii olandezi erau denumiți *esedi guruş* sau *aslanli guruş*, cei spanioli - *piesele de opt* (reales de a ocho) - *riyal guruş*, cei imperiali *kara guruş* etc. După reforma monetară *guruş* desemna și moneda grea de argint otomană - piastrul.

Tutul - Monedă divizionară turcească de argint, în valoare de $\frac{1}{3}$ dintr-un piastru. În Țările Române tutul era cunoscut și sub numele de *leiță*. A circulat în secolele XVII-XVIII și prima jumătate a secolului al XIX-lea. În 1709 valora $\frac{1}{2}$ zlot sau 44 akçe. În anii douăzeci ai secolului, valora 8 și chiar 10 groși imperiali buni, iar în a doua jumătate a secolului să reprezinte $\frac{1}{3}$ dintr-un leu vechi, 15 parale sau 5 groși.

Kreuzerul (sau creițarul) - Monedă divizionară care și-a luat numele de la crucea imprimată pe revers (sinonim "cruce"). Cea mai veche monedă de acest tip a fost emisă în Tyrol la 1270. Din 1551 moneda a fost inclusă în sistemul monetar al Imperiului romano-german. În secolul al XVIII-lea au fost emiși și kreuzeri de aramă. Kreuzerul de argint cântărea 0,37 g și valora $\frac{1}{60}$ dintr-un galben sau $\frac{1}{90}$ dintr-un thaler imperial. Documentele românești - mai ales cele transilvănene - îi menționează ca pe un instrument de plată în tranzacțiile mărunte. Pe piața românească au circulat multipli de kreuzeri de diferite valori: 3; 5; 6; 10; 12; 15; 17 și 20 kreuzeri - cunoscut și sub numele de *zwanziger* sau în românește "șfanți" - ca și subdiviziuni din aramă: $\frac{1}{2}$ și $\frac{1}{4}$ kreuzeri. Piesa de 17 kreuzeri era cunoscută în Țara Românească sub denumirea de *măriaș*. Mai târziu datorită deprecierei lor, Alexandru Moruzi va interzice primirea monedelor de 6 și de 12 kreuzeri, din cauza faptului că nu aveau cantitatea de argint reglementară. În Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, valora 2 pfenigi ungurești sau $\frac{1}{2}$ polturac.

Șuștacul - monedă de argint poloneză. Apare în Transilvania, în documentele interne din secolul al XVII-lea, ca o monedă de argint valorând 6 creițari (*sechskreuzerstück*) sau 12 dinari. În Țara Românească, tot acum, valora 8 dinari. La 1709 existau aici șuștaci noi și vechi. La sfârșitul secolului, în Transilvania s-au emis șuștaci de 12 și 24 kreuzeri. A servit ca monedă reală în schimburile curente.

Polturacul - (poltra sau poltura) este vorba de două monede divizionare - argint și aramă - una poloneză și alta imperială austriacă (polturac împărătesc). Valoric reprezenta a 40-a parte dintr-un florin renan sau 3 dinari. De fapt era o subdiviziune a grosului: $\frac{1}{2}$ gros sau 2 creițari. Polturacul se întâlnește mai mult în Polonia și Transilvania, unde are rolul de monedă dominantă. Denumirea monedei (poltura) apare pe aversul ei alături de imaginea Fecioarei Maria cu Pruncul.

Paraua - monedă de origine egipteană, preluată de Imperiul Otoman după cucerirea statului mameluc de către Selim I. Inițial era o piesă de argint reprezentând la 1564 1,5 akçe. La 1618 valora 3 akçe, apoi a scăzut la 2 akçe. În timpul lui Constantin Brâncoveanu valora 2,9 akçe cu anumite fluctuații (de la 2,9 în 1688 la 2,3 în 1705). În urma reformei monetare din Imperiul Otoman la 1687 valora $\frac{1}{40}$ dintr-un piastru. La începutul secolului al XVIII-lea, la Focșani 2 parale = 1 $\frac{1}{2}$ groși imperiali (1 para = 0,75 gros). Apare pe piața românească în secolul al XVII-lea și se menține până la introducerea sistemului monetar național, ca subdiviziune a leului de calcul.

Banul - termenul de ban desemna în limba română moneda în genere, iar de la mijlocul secolului al XIV-lea până în secolul al XV-lea desemna jumătatea de ducat. Banul ca monedă a fost emis pentru prima dată de Vladislav I Vlaicu (1364-1377). Asprul este moneda otomană emisă pentru prima dată în timpul domniei lui Orhan Gazi (1324-1362) și a preluat numele monedei bizantine aspron. În circulația Țării Românești, asprii sunt menționați de la începutul secolului al XV-lea, fiind folosit mai ales în negoțul cu amănuntul. În secolul al XV-lea, turcii au emis și asprii de aramă - apar în Țara Românească la 1566 - valorând $\frac{1}{2}$ din asprii de argint. În acea epocă asprul valora un ban (alteori doi bani), sau $\frac{1}{3}$ dintr-o para. În 1687, când a fost emis piastrul, asprul a devenit submultiplul său legal; un piastru valora 120 de aspri (120 de bani, apoi, de la 1694, 132 bani vezi *Condica...*), ceea ce făcea ca în practică să se confunde cu banul. Bani de argint, billon sau bronz au circulat pe piața internă și externă până în secolul al XVIII-lea. Greutatea lor a variat între 0,20-0,45 g. (media 0,35), iar valoarea relativă a fluctuat. Echivalențele cele mai statornice: în Transilvania - un ban era egal cu un obol sau $\frac{1}{2}$ dinar. Dincoace de Carpați (secolele XVII-XVIII) $\frac{1}{120}$ și $\frac{1}{133}$ dintr-un leu, $\frac{1}{200}$ dintr-un ughi, $\frac{1}{110}$, $\frac{1}{90}$, apoi $\frac{1}{80}$ dintr-un zlot, $\frac{1}{3}$ apoi $\frac{1}{4}$ dintr-o para. Ca monedă divizionară a îndeplinit funcția de instrument de plată în tranzacțiile comerciale mărunte,

în achitarea taxelor vamale sau a altor dări. De asemenea, dată fiind largă sa circulație a servit ca monedă de calcul mult timp după dispariția sa de pe piața comercială.

Dinarul - monedă emisă la început de regii maghiari din Casa de Anjou și care a avut o oarecare răspândire pe teritoriile extracarpătice, însă acest lucru nu s-a întâmplat decât după 1468 (după o reformă monetară a lui Mathias Corvin). În această perioadă valoarea 1,30 bani, pentru că, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (până la cucerirea Transilvaniei de Habsburgi), moneda să decadă, ajungând să fie confundată cu asprul sau banul din cauză că avea aceeași valoare. Greutatea medie era de 0,58 g argint. Începând cu 1753 moneda va cântări $\frac{1}{2}$ g și tot de acum se vor emite și dinari de aramă (până la 1780).

Pitacul - monedă austriacă de aramă valorând 5 kreuzeri. Există și o emisiune maghiară (peták) de 7 kreuzeri, numită și siebener (în rom. "șeptar"). Denumirea românească ("pitac") vine de la numele monedei ruse de argint în valoare de 5 copeici. În Oltenia, la 1728, valoarea 10 bani.

Costanda - (*triplo-gros argenteus* sau *potronic*) monedă poloneză prezentă cu precădere în Moldova, datorită legăturilor comerciale ale celor două țări. Moneda a circulat și pe teritoriul Țării Românești, în secolele XVI și XVII. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, costanda a început să dispară de pe piața comercială, poate și datorită afluxului de monedă falsificată emisă îndeosebi de Moldova în timpul lui Eustratie Dabija. În Moldova, ea este cunoscută mai ales sub denumirea de *potronic* (adică "de trei" - aluzie la valoarea ei de 3 groși), în vreme ce în Țara Românească purta denumirea de costandă. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, este atestată numai o singură dată, cu prilejul străngerii birului cailor din anul 1694. Principatul Transilvaniei a emis, după modelul polonez, o piesă cu aceeași valoare, numită *triplogros argenteus*, piesă ce a circulat mai mult în Țara Românească decât moneda poloneză. Începând cu domnia lui Nicolae Mavrocordat (debutul perioadei fanariote), costanda dispărea efectiv de pe piața monetară, nemaifiind întâlnită nici în postura de monedă de calcul. Valoarea ei în raport cu moneda mărunță era de 10 aspri sau 3 groși - de unde și denumirea monedei emise de principii Transilvaniei. Trebuie menționată confuzia făcută de Dimitrie Cantemir în privința acestei monede. După el, costanda ar fi o veche monedă bizantină de argint purtând efigia lui Constantin cel Mare și emisă de către fiul acestuia Constans. În vremea lui Cantemir - și chiar mai devreme în cea a lui Ștefan cel Mare - nici o monedă bizantină de argint nu mai circula de multă vreme.

Groșul - Una din vechile monede de argint cu largă circulație europeană. Prima emisiune semnalată documentar s-a produs la Tours în 1226, de unde și numele de *grossus tournensis*. Groșul din Tours a fost imitat de germani (1232 - *groschen*), de cehi (1296 - *grossus pragensis*), de englezi (1351 - *groat*) de polonezi (*grosz*), de olandezi (*grotten*), de unguri (1342 - *garat*). Moldova emite, începând cu domnia lui Petru Mușat groși de argint, iar sub urmașii acestuia - Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare - multipli și submultipli ai groșului (piese de jumătate și de 2 groși). A servit la plata taxelor vamale, în schimburile cu Transilvania și Polonia în special, la plata salariilor și în tranzacțiile internaționale. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea groșul dispărea treptat de pe piața comercială, îndeplinind mai mult rolul de monedă de calcul, fiind înlocuit de monedele grele de argint - thalerii. Ca monedă valora, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea 4 bani. În secolul XVII monetăriile din Polonia și Transilvania emiteau în special multiplii ai acestui nominal și anume triplii groși și mai puțin piese de 1 groș sau submultiplii ai acestuia.

Rubla și copeica - Rubla a desemnat în Rusia, la început (1315), o unitate ponderală - o bară de argint ștanțată, îndeplinind funcție monetară. În perioada domniei țarului Petru cel Mare, rubla era o monedă de argint în greutate de 20,76 g și titlu de 736‰, ce se încadra în sistemul monetar al Europei Centrale și Occidentale. De altfel, reformele lui Petru cel Mare s-au făcut simțite și în ceea ce privește iconografia monedelor, cu vădite influențe ale barocului vienez. Subdiviziunile din aramă ale rublei au fost copeica ($= \frac{1}{100}$) și cervonețul ($= \frac{1}{10}$). Pe piața românească, monedele rusești - în special rubla și copeica - încep să apară într-un grad mai mare odată cu dobândirea de către Rusia a statutului de mare putere (după victoria de la Poltava, de altfel tot un rezultat al reformelor lui Petru) și mai ales, după campania din 1711. Cu acest prilej, Ion Neculce afirmă că

Petru i-a dat lui Cantemir "câteva mii de ruble bani de argint tot copeice". Același cronicar afirmă că o copeică valora 2 bani. La 1711, 10 lei valorau 6 ruble iar o rublă era egală cu 1,5 taleri, adică cu 1 galben. Copeicile având valoare redusă - mai mică decât paraua - erau folosite în tranzacții mărunte, iar acest lucru se întâmpla mai mult în Moldova. Rublele erau folosite îndeosebi de categoriile avute ale societății. Cele două monede au avut, în această perioadă o circulație destul de redusă în Principatele Române.

Izvoarele diplomatice și narative despre monedele aflate în circulație în Țara Românească, în special, și în Principatele Române, în general

Potrivit "*Condiții de venituri și cheltuieli a Vistieriei*", trei erau monedele mai importante care circulau pe teritoriul Țării Românești și cu care opera Vistieria: ughiul (sau galbenul), thalerul-leu și banul⁸. Alături de aceste monede, în *Condica* mai sunt menționați zloții venetici (sau ducații venețieni), paralele, contandele (altfel spus, potronicii ori triplii-groși). Dintre aceste monede, cele care aveau căutare mai mare pe piața Imperiului Otoman erau ducatul de aur venețian (zlotul venetic) și thalerul-leu.

Zlotul-venetic valora atunci doi thaleri și jumătate, fiind superior galbenului unguresc (monedă transilvăneană de aur preluată și de Imperiul Habsburgic după anexarea Transilvaniei). Moneda juca atunci rolul pe care îl joacă astăzi lira sterlină - mai valoroasă decât dolarul american dar sprijinită de o economie inferioară celei americane. În acea perioadă, Veneția continua să joace rolul de mare putere economică, însă forța ei scăzuse în comparație cu economia Țărilor de Jos, a Angliei sau chiar a Imperiului habsburgic. Totuși ea era preferată altor monede de aur de către demnitarii otomani. În *Condica vistieriei* este menționat la data de 15 ianuarie 1695, cazul marelui vizir căruia i s-au dat de către Brâncoveanu 2500 taleri în ducați venețieni⁹.

Plata haraciului se făcea - conform documentelor otomane - în monedă cu valoare mare (aur sau argint), anume în zloți (ducați venețieni sau ungurești), lei, sau babka¹⁰, iar dintre acestea, de regulă, în thaleri-leu. Acest lucru îl arată chiar documentele turcești, ca, de exemplu, copia raportului defterdarului adresat marelui vizir, datată 16 mai 1701, referitor la quantumul haraciului Țării Românești și la modalitatea de achitare a acestuia. În respectivul document se face distincția dintre guruș (moneda otomană echivalentă thalerului olandez) și leu, acesta din urmă fiind preferată primului:

"...a rămas un rest de 40172,5 guruș [...]banii respectivi să fie trimiși în întregime în lei și să fie predați la vistierie în prima zi a lunii lui Ramadan..."¹¹.

Cealaltă monedă - babka - pomenită de susnumitul document este de fapt moneda poloneză de argint, cunoscută sub numele de potronic sau - potrivit *Condiții vistieriei* - costanda. Moneda a jucat mult timp un rol important în tranzacțiile comerciale ale Principatelor române la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. În urma sistării emiterii acestui nominal de către atelierele poloneze (anul 1627) și a aflului de tripli groși falsificați, costanda a început să îndeplinească rolul de monedă de calcul pe la jumătatea secolului al XVII-lea și să dispară chiar și din această formă în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. În *Condica vistieriei* costanda apare o singură dată, cu prilejul plății birului cailor din data de 25 ianuarie 1694 (1694). Tot ca o caracteristică a faptului că odată ea a jucat un rol important și că avea o valoare mare pe piața comercială îl arată și faptul că în această monedă, cu prilejul amintitului bir, s-a calculat suma ce au avut-o de plătit boierii veliți, mazilii, mitropolitul, episcopii de Râmnic și de Buzău, și mănăstirile, adică acele categorii care dețineau cele mai mari bogății.

⁸ Pentru echivalențe monetare, mai pe larg Florica Moisil, *Monetele din Țara Românească în timpul lui Constantin Brâncoveanu* în CNA, 97, mai-iunie 1934, pp. 37-42.

⁹ *Condica*, p. 8, s-au dat zloți venetici 1000, mării sale vizirului, bani gata, cin 2500 lei. Același lucru îl susține și Ș. Pamuk, *The Disintegration of the Ottoman Monetary System during the Seventeenth Century* în Princeton Papers in Near Eastern Studies, 2, 1993, p. 78.

¹⁰ V. Veliman, *Relațiile Țărilor Române cu Înalta Poartă în documente turcești, 1601-1712*, București, 1984, p. 452.

¹¹ *Ibidem*, p. 453.

Un alt document foarte important, din care putem vedea principalele monede aflate în circulație pe teritoriul Țării Românești este lista monedelor aflate în circulație în Oltenia, făcută de către demnitarul austriec în momentul intrării acesteia în administrația habsburgică, după pacea de la Passarowitz. Intenția austriecilor era de a interzice accesul monedelor otomane devalorizate pe teritoriul Olteniei și de aici mai departe în întreg Imperiul habsburgic, precum și de a opri ieșirea monedelor habsburgice cu valoare mare peste graniță, în teritoriile otomane. Cu acest prilej la 20 iulie 1728, directorul suprem al provinciei a întocmit un proiect de reorganizare a circulației monetare în noua provincie, proiect ce a fost înaintat Administrației centrale. Proiectul era însoțit de un tabel cu principalele monede aflate în circulație pe teritoriul noii provincii, monede care, desigur se aflau în circulație și pe perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu, mort nu cu mult timp în urmă. Tabelul conținea și indicații cu privire la cursul monedelor și la modalitatea de scoatere a lor din circulație¹². Potrivit documentului, se găseau în circulație peste 22 de monede de diferite proveniențe și valori. Dăm în continuare monedele respective, cu echivalentul lor în moneda măruntă:

ban = dinar = greșlă; **polturac** = 2 bani; **creițar** = 1,33 bani; **groș** = 4 bani; **para** = 2-4 ½ bani; **sustac** = 8 bani; **costanda** = 10 bani; **pitac** (septenarius) = 10 bani; **crivac** (marianus, măriaș) = 22 bani; **thaler imperial** = 180 bani (135 creițari); **thaler-leu vechi** = 133 bani (100 creițari); **thaler turcesc nou** = 120 bani (90 creițari); ½ **thaler-leu** = 66,50 bani (50 creițari); **ort polon** = (¼ leu vechi) = 33 ¼ bani; **ort turcesc** = ¼ leu nou (30 bani; 22 ½ creițari); **florin unguresc** = 66,50 bani; **florin imperial** (renan) = 90 bani (67,50 creițari); **tult** (½ florin) = 45 bani; **zlot turcesc vechi** = 88 bani; **zlot valah** = 89 bani; **ducatul unguresc** = 200 bani sau 1,5 thaleri-lei; **ducatul venețian** = 330 bani sau 2,5 thaleri lei.

În situația când deținem foarte puține tezaure monetare din acea perioadă, alte izvoare privind cursul monedelor aflate în circulație în Țara Românească sunt relatările călătorilor străini. Actele de vânzare-cumpărare constituie și ele o sursă importantă de informații privind monedele din acea perioadă însă, de cele mai multe ori astfel de documente nu se încheiau decât cu ocazia unei vânzări sau cumpărări importante (de regulă imobile: case, moșii, prăvălii etc.), or, astfel de achiziții nu se făceau decât în monedă de mare valoare sau, cel puțin, se calcula valoarea bunului vândut sau cumpărat în monedă de mare valoare (thaleri-lei), fără să se menționeze moneda în care s-a plătit. Din acest motiv, nu se poate face o statistică exactă din astfel de documente cu privire la circulația monedelor sau la prețul unor categorii de bunuri de larg consum¹³.

Informațiile pe care ni le oferă relatările călătorilor străini sunt, din acest punct de vedere, mult mai amănunțite, chiar dacă uneori nu sunt în totalitate exacte. Aceasta din cauză că erau călători care veneau în contact pentru prima dată cu lumea creștin-răsăriteană sau otomană și care foloseau pentru monedele de aici termenii folosiți în țara de baștină, lucru care derutează. De asemenea, nu toți călătorii aveau cunoștințele necesare despre economie, sau nu erau la curent cu rata de schimb. Uneori chiar cei care au stat mult timp în Țările Române – și, în cazul de față în Țara Românească – folosesc alte denumiri pentru a desemna monedele în cauză. Este cazul lui Anton-Maria dell Chiaro, care denumeste thalerul-leu ca fiind real¹⁴.

În relatările călătorilor străini, thalerul-leu ocupă un loc fruntaș, fiind pomenit mereu și în toate cele trei țări române. Voi menționa monedele aflate în circulație în toate cele trei țări române, întrucât aria de circulație a unei monede nu coincide cu suprafața unui anumit stat¹⁵. De asemenea,

¹² C. Giurescu, *Materiale privind istoria Olteniei sub austrieci*, București, 1944, pp. 344-346; Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă, 1718 - 1739*, București, 1971, pp. 126-130 și 139.

¹³ Vezi mai pe larg supra, cap. *Prețurile câtorva din produsele de larg consum din Țara Românească*.

¹⁴ *Călători străini*, vol. VIII, pp. 379 și 395. Știm că *punga* conținea 500 de thaleri, iar la dell Chiaro 5 pungi fac 2500 reali. De asemenea, tot dell Chiaro dă salariul medicului-prim al lui Constantin Brâncoveanu, salariu care coincide cu cel din *Condica vistieriei* - 500 de thaleri pe trimestru este salariul dat de *Condică*, vezi *Condica*, p. 9, și 2000 reali pe an spune dell Chiaro.

¹⁵ În acest sens vezi relatarea lui Charles-Claude de Peyssonnel: *Aceleași monede care circulă în Țara Românească trec și în Moldova fără nici un fel de deosebire*, . Singura deosebire, în viziunea autorului, privind circulația monetară din cele două țări era că *monedele din Polonia sunt mai numeroase în comerțul din Moldova decât în Țara Românească din cauza vecinătății* - *Călători străini*, vol. IX, p. 402.

neexistând o monedă românească proprie și fiind în circulație numai monede străine, cursul lor de schimb raportat la moneda de aur europeană este oarecum apropiat. Ceea ce era diferit între cele trei țări române erau doar prețurile produselor.

Edmund Crishull, unul din însoțitorii lordului Paget în 1702, notează:

"...cea care umblă în mod obișnuit în această țară [Țara Românească n. a.] este sau thalerul olandez sau cel venețian cu leul, împreună cu quartul din Polonia și o monedă săsească numită aici ban, din care 132 prețuiesc un leu"¹⁶.

Moneda săsească nu este alta decât dinarul unguresc cotat la aceeași valoare cu asprul turcesc. Banul, ca monedă a Țării Românești nu se mai emitea din secolul al XVI-lea, însă el se menține ca monedă de cont, cu aceeași valoare ca și asprul turcesc, fiind numită de multe ori chiar aspri-bani¹⁷. În anul 1705 în bani românești (μπανηα βλαχικα) se calculau sumele care trebuiau plătite de negustori la intrarea în Țara Românească, negustorii plătind în monedă curentă¹⁸.

Aceleași monede sunt atestate și în Transilvania:

"...moneda care umblă în Transilvania este cea a împăratului [thalerul imperial n. a.] quartul din Polonia și câteva alte monede"¹⁹.

Împreună cu monedele statelor creștine sunt atestate și monedele otomane de aur-sultaninii sau altânii:

"...Ecc-ma Signora Pagona Principessa Vedova etc. etc. colli suddetti suoi dui figli mi consegno in tutto cicchini Sultanici quattro milla hoggidi da me per conto d'essa ricercati..."²⁰.

Este vorba de o adeverință dată de soția ambasadorului olandez la Istanbul privind 4000 țechini sultanici (sultanici = *altâni*) pe care i-a primit de la Păuna Cantacuzino.

Informații interesante despre monedele aflate în circulație în Transilvania reies dintr-un document încheiat la 9 iulie 1680. Este vorba de un proces verbal al obiectelor găsite în locuința mitropolitului Sava Brancovici, după arestarea acestuia de către autoritățile de la Alba-Iulia. Printre alte obiecte, au fost găsite următoarele monede:

"...Iarăși două monezi aurite de argint, bătute pe numele și chipul lui Gheorghe Basta.

Thaler bătut pe numele și emblema regelui Ioan al doilea, unu la număr.

Trei bani de argint, câte o jumătate de thaler.

Șase monezi de argint câte cincizeci de bani.

Doi bani câte patruzecișicinci de orți de Danzig.

Doi bani răi de formă veche. 9 bani mărunți de argint. [...]

Într-o pungă de piele, bani de groșițe.

Într-o basma mică, thaleri cu leu, doi la număr.

Bani de poltură. [...]

O monedă în valoare de patru thaleri de argint și un întreg thaler turcesc

Cincisprezece pițule noi, rele și un treizeci ban rău."²¹

Tot în acest document se menționează că Ioan Graffius era dator mitropolitului Sava, "treizeci-patruzeci de fiorini".

O altă referire, mai consistentă și mai exactă, a făcut-o Johann Wendel Bardili, dar despre monedele care circulau în Moldova:

¹⁶ Călători străini., vol. VIII, p. 201.

¹⁷ Vezi în acest sens A. Vâlcu, *Monedă reală și monedă de cont în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în 130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, 1997, pp. 289-294.

¹⁸ N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, București, 1906, pp. 12-16.

¹⁹ Călători străini., vol. VIII, p. 215.

²⁰ Hurmuzaki, *Documente.*, vol. VI, 1700-1730, pp. 298-9. Este posibil ca Păuna Cantacuzino să fi făcut rost de acești bani chiar la Istanbul.

²¹ I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599-1699, Cluj, 1940, pp. 376-385. De observat că, la acea dată, încă mai erau în circulație monedele emise în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

"...ei au o monedă de aur de mărimea unui ducat însemnat cu litere arabe [altânul turcesc n. a.], ca înfățișare e frumoasă dar în ce privește valoarea, nu atât de bună ca a unui ducat obișnuit: olandez unguresc sau de alt fel care circulă la nemți. Pe acesta din urmă ni-l socoteau unul la doi thaleri dar pe cel olandez sau pe ceilalți îl primeau bucuroși la trei thaleri. Pe aceștia ei îl numesc țechini sau altâni. Alte feluri de monedă de aur nu am văzut la ei. Totuși mi-a ajuns în mână o monedă de argint care ei o numesc zlot având același înțeles ca și cuvântul polonez sau slavon și înseamnă același lucru ca un gulden. Acest <zlot> era de mărimea unui guldiner și mai mare în greutate decât ca valoare, dar ei nu lasă să le scape nici unul din mână și nici din Imperiu. Un negustor mi-a schimbat toți banii aceștia și numai după multe stăruințe în sfârșit mi-a îngăduit să-mi păstrez o singură monedă din aceste, pe care am adus-o de acolo cu bine și o păstrez ca o raritate. Ei negociază de obicei în thaleri pe care îi numesc lei și care nu sunt altceva decât thalerii olandezi pe care este săpat un leu, și deci nu este o monedă proprie ci una străină. Cea mai mică monedă de schimb la ei se numește aspru și e din argint și intră patru din aceștia la un groș imperial și cum sunt de mică valoare merg 120 la un thaler. Dar cu toate că sunt atât de neînsemnate ei preferă să-și păstreze moneda proprie iar pe noi în vremea aceea ne plăteau numai în monedă străină anume saxonă sau kopeici moscovite. O altă monedă mărunță de schimb se numește para care face 3 aspri; mai departe e una care se numește bașlic și face 5 aspri; după aceea urmează tutul care în moneda noastră face 8 sau zece groși imperiali buni"²².

Alte relatări vorbesc de monedele otomane.

"La Focșani pentru două parale turcești, adică pentru 1 ½ groși împărătești, călătorul poate să bea și să mănânce cât vrea și cât poate"²³.

Tot în Moldova:

"nu se bate nici o monedă în această țară ci numai timfi poloni de-ai lui Sigismund [Sigismundus Tümpffe, după numele arendașului monetăriei] și polturaci ungurești. Un thaler valorează la ei 33 groși imperiali, un florin 22 groși, și se numește la ei zlot. Thalerul imperial se numește leu [!!!]²⁴. Ort numesc ei timpful care are cam 7 ½ groși imperiali. Costanda valorează 2 groși germani, polturacul ½ groș, banii merg patru la un groș imperial dar șalării câte 8. Sunt și ducați străini și valorează 4 florini imperiali sau 5 de Boemia uneori mai mult alteori mai puțin. Moneda turcească nu s-a primit aici mai demult dar acum de când au întărit Hotinul trebuie să fie și ea primită"²⁵.

La jumătatea secolului al XVIII-lea:

"...moneda care are cea mai mare circulație în Țara Românească este cea turcească și este chiar singura care este primită la vânzările cu amănuntul; dar și țechinii venețieni, cei olandezi, scuzii imperiali și poloni, rublele rusești, realii din Spania, scuzii din Raguza sunt primiți în negoț și sunt supuși la unele variații potrivit cursului comerțului"²⁶

Monedele rusești nu sunt atestate documentar decât în Moldova și nu de foarte multe ori. Pătrunderea rublelor și kopeicilor rusești se va produce mai intens aici numai după războiul ruso-turc din 1711, când rușii, aflați la mare strâmtoare în ceea ce privește materialele (alimente, cai etc.), au făcut o serie de cheltuieli destul de costisitoare, pe care le-au achitat în ruble²⁷.

²² Călători străini., vol. VIII, p. 275. Relatarea este foarte exactă și de aceea am dat-o în întregime.

²³ Călători străini., vol. VIII, p. 345. A se vedea echivalența dintre cele două monede.

²⁴ Așa cum afirmam mai sus, este vorba de o inexactitate. Thalerul care avea gravat pe revers un leu este cel olandez.

²⁵ Călători străini., vol. VIII, p. 362.

²⁶ Călători străini., vol. IX, p. 398. Charles-Claude de Peyssonnel, fiul lui Charles de Peyssonnel, consul al Franței la Smyrna, relatează situația din perioada 1754-1758, perioadă când a luat în primire postul de consul a Franței în Crimeea, prilej cu care a vizitat și Țările Române. Autorul vede realitatea cu ochiul critic al unui consul venit din Occident.

²⁷ Vezi relatările gen. Boris Petrovici Șeremetev, Călători străini., vol. VIII, p. 429 și ale lui Ion Neculce, Letopiseșul Țării Moldovei și o Samă de cuvinte, ed. G. Ștrempele, București, 1983, p. 487.

Prețurile câtorva din produsele pieței românești

Pentru a avea o imagine de ansamblu asupra situației economice a Țării Românești, dăm mai jos câteva din prețurile principalelor produse românești - multe din ele articole de export - precum și salariile unor demnitari ai Curții sau a unor simpli salahori, pentru a vedea puterea de cumpărare a societății românești, precum și puterea de cumpărare a unor monede care circulau pe teritoriul țării noastre. Între izvoarele istorice, actele de vânzare-cumpărare au privilegiul de a fi lipsite de tendințele elogioase ale altor izvoare (cele narative spre exemplu). Studiul lor arată foarte clar care este puterea economică a unui stat, puterea de cumpărare a societății respective, valoarea mărfurilor care circulă în statul respectiv. Un preț mare la un anumit obiect, nu înseamnă automat o criză economică sau o lipsă a acestor obiecte de pe piață, ci înseamnă, în afară de o calitate foarte bună a mărfii respective și o putere de achiziție a societății respective - oamenii au bani să cumpere. Inconvenientul este că marea majoritate a actelor de vânzare-cumpărare se încheiau (ca de altfel și în zilele noastre) atunci când avea loc o operațiune mai importantă din care cauză prețurile sunt date în monedă de mare valoare (thaleri sau galbeni). Din acest motiv nu se poate face o statistică din astfel de documente cu privire la circulația monedelor sau la prețul unor categorii de bunuri de larg consum²⁸.

O pacea de samur (blană din picioare de samur) = între 80 și 100 thaleri²⁹; o blană din spinare de samur = 111 thaleri; un post-șai (postav de felul abalei) = 15 thaleri; un post-feld (postav feld) = 10 thaleri; un conteș (manta îmblănită) = între 153 și 172,5 thaleri; o blană de răs = între 400 și 600 thaleri; o pereche de hamuri frumoase = 120 thaleri (octombrie 1709); o șa scumpă cu rafturi și cu toate podoabele ei = 500 thaleri; o cojoacă de vizitiu = 15 thaleri; un cot de post-șai = 3 thaleri; un cot de atlas (mătase pentru căptușală) = 1,5 thaleri; un cal dobrogean = 100 thaleri; un cal murg = între 30 și 60 thaleri; un cal mai slab = 15 thaleri; un cal trimis la împărăție (la Istanbul) = 25 thaleri; o oca de miere = 8,64 bani³⁰; o baniță de orz = 40 de bani; un cântar de miere (44 de ocale) = 2,88

²⁸ În mai toate culegerile de documente nu am întâlnit decât acte de vânzare-cumpărare a bunurilor imobile (case, moșii, prăvălii). Nu se poate ști cu exactitate prețul unei oi, al unui bou, al unui cântar de unt sau de miere. *Condica vistieriei* oferă în acest sens câteva informații de mare valoare. Aici trebuie făcută distincție între suma pe care trebuia să o plătească de exemplu un cioban pentru un anumit număr de oi sau pentru o oaie. Cunoaștem că se lua de la un cioban, din 40 de oi, o oaie și că aceasta era cotată la 1 thaler, ca preț de impozit. *Condica* menționează că pe data de 15 ianuarie 1702 (1694) au fost dați lui Mănăilă 207 thaleri pentru cumpărarea de 15 vaci și 100 de oi, vezi *Condica*, p. 9. În urma unui calcul rezultă că prețul unei oi era de 1 thaler și 7 bani în vreme ce o vacă valora 6 thaleri și un crețar (știm că impozitul era de 1 thaler la oaie și 5 thaleri la vacă, ceea ce echivala în situația de față cu 100 thaleri pentru 100 de oi și 75 thaleri pentru 15 vaci. Rezultă că 115 animale = 175 thaleri. Diferența până la 207 thaleri (32 thaleri) am împărțit-o în mod proporțional cu valoarea produsului. = 27 thaleri la vaci și 5 thaleri la oi. Rezultă că 27 thaleri + 75 thaleri = 102 thaleri ce au fost dați pentru 15 vaci, ceea ce ar însemna 6,8 thaleri iar 105 thaleri pentru 100 de oi ar însemna 1,05 thaleri. De asemenea trebuie menționat că aceste cifre sunt relative pentru că mărfurile sunt diferite. Prețul cailor oscila între 15 thaleri - o mărhoagă - și 140 thaleri - un cal vânat dobrogelesc. Aceasta era situația la sfârșitul secolului XVII. În Moldova la mijlocul secolului al XVIII-lea prețurile de export la animale - principalele produse moldovene pentru export - erau: 10 până la 13 piaștri pentru boi și 8 până la 11 piaștri pentru vaci. De asemenea oile se vindeau cu 50 până la 60 parale una - *Călători străini*, vol. IX, p. 401. Prețurile sunt puțin mai mari decât la începutul secolului. În privința vacilor, prețul de 6 thaleri este atestat la 25 august 1710 într-un document emis de Constantin Brâncoveanu: ...și ei după tocmeala ce au avut au dat thaleri 12 de au dres un clopot al mănăstirii și au mai dat thaleri 4 de au zugrăvit raspetia mănăstirii și o vacă drept thaleri 6 ..., cf. *Documente privind relațiile agrare în veacul XVIII*, vol. I, Țara Românească, îngrijit de V. Mihordea, Ș. Papacostea și Fl. Constantiniu, București 1961 p. 240.

²⁹ Prețurile sunt luate din *Condica Vistieriei de la leatul 1702 la leatul 1712*, (pentru acestea nu am menționat perioada practicării lor întrucât ea rezultă din titlul documentului); *Documente privind relațiile agrare*, (vezi nota de mai sus); *Călători străini*, I. R. Mircea, *Catastih de toată cheltuiala domniei*, în Manuscriptum, nr. 4, 1985, pp. 5-33. și Radu Popescu, *Istoriile domniilor Țării Românești*, în *Cronicile medievale ale României*, ed. C. Grecescu, București, 1963 (pentru acestea am menționat data practicării). Unitățile de măsură din N. Stoicescu, *Instituții feudale din Țările Române*, București, 1988. O lucrare interesantă, mai ales prin metodologia folosită, privitoare la prețuri este cea a Irinei Gavrilă, *Matematica și istoria. O strategie în tratarea eșantioanelor de date istorice; interferența statistică într-o problemă a evoluției prețurilor în Țara Românească (sec. XVI-XVIII)* în SMIM, 11, 1992, pp. 74-89. Cu mențiunea că prețurile date de autoare sunt relative. Trebuie menționat că, deși autoarea a folosit cu totul alte surse, prețurile vacilor și oilor coincid cu cele calculate de mine. Întrucât principalul document din care am extras prețurile - *Condica Vistieriei* - dă prețurile numai în thaleri-lei, se poate observa puterea de cumpărare a celorlalte monede făcând transformările necesare în funcție de cursul lor de schimb - dat de mine mai sus - la datele respective.

³⁰ Pentru comparație cf. N. Todorov, *La ville balkanique aux XVe-XIXe siècles. Développement socio-économique et démographique*, București, 1980, p. 138 și 140, pentru prețurile la unele produse alimentare de larg consum de la Sud de Dunăre: 1 oca de miere = 17-20 akșele (15 akșele preț minimal), 1 oca de unt proaspăt = 40-54 akșele, 1 oca de brânză = 12 akșele, 1 oca de struguri = 15 akșele, 1 oca de carne de vacă = 5 akșele, 1 oca de în negru = 45 akșele, 1 oca de șuncă crudă = 9 akșele, 1 oca de carne de oaie = 10-12 akșele, 1 oca de carne de miel = 6-12 akșele.

thaleri sau 380,16 bani; un cântar de unt = 10 thaleri; o pereche de samuri = 35 thaleri; o blană din spinare de vulpe = 25 thaleri; un felendreș (imitație de postav) = 10 thaleri; un cot de cernoveț (material pentru anteriu) = 1,5 thaleri; un cot de tafta leșească = 1,5 thaleri; o blană de vulpe neagră de Moscova = 20 pungi cu bani (preț la 1672); o spinare de vulpe de Moscova = 60 thaleri; o blană de "cacumi" (hermină) = cca 57 thaleri (1709); o blană albă de vulpe de Moscova = 40 thaleri; o haină de blană de samur = între 1000 și 1500 thaleri; o căruță cu patru cai = 285,5 thaleri; un clopot pentru biserica domnească din Târgoviște = 360 taleri; un cort turcesc = 600 thaleri (1711); ocaua de silitră = 50 bani; o oaie = 1,33 thaleri; un șoim de vânătoare = 5 thaleri; o vacă = 6 thaleri (la 1709); un bou = 8 thaleri; ocaua de votcă = 1 thaler (1710); ocaua de rachiu slab = ¼ thaler (33 dinari la 1710); o bute de vin de Văcărești = 17,9 thaleri (prețul pieței din București la 1711); o vadră de vin = 7 pitaci (prețul pieței din Craiova la 1732); o bute de vin vechi = 34,68 thaleri (1711); o bute de vin nou = 20,63 thaleri (1711); o vadră de vin = între 33 și 44 bani (după vechime); un lighean de argint în greutate de 920 dramuri = 152 thaleri (1710); dramul de argint = 22 bani (1710).

Salarii. Simbria doctorului prim al Curții Domnești = 2000 thaleri/an; simbria preotului Curții Domnești = 300 thaleri/an; simbria profesorului (Frantiscul) beizadelei Matei (fiul mai mic al lui Brâncoveanu) = 150 thaleri/an; simbria lui Ion Neamțu (bucătarul lui Brâncoveanu) = 200 taleri/an; simbria lui Matei, sofagiul (cel care servește masa) = 50 taleri/aprilie-septembrie 1698; o zi de lucru = 10 bani; simbria trâmbișului Curții Domnești = 30 taleri/an; simbria tunarului Curții Domnești = 30 taleri/an; simbria unui salahor = 3 thaleri și 13 bani/lună³¹.

Dobânzi. La 4000 zloți = 300 zloți (7,5% pentru anul 1710; cifrele sunt relative, cuantumul lor este în funcție de creditor).

Unități de măsură

Cotul = 0,650 m (cotul turcesc, valabil pentru Țările Române), = 0,664 m (cotul transilvănean)

Submultiplii = rupia ($\frac{1}{8}$ coți), grefa ($\frac{1}{16}$ coți)

Ocaua = 1,272 kg.

Cântarul = 44 ocale = 55,968 kg (cântarul turcesc, valabil pentru Țările Române)

Ocaua pentru lichide = 1,698 litri

Submultiplii ocalei = litra ($\frac{1}{4}$ oca), cinzeaca ($\frac{1}{8}$ oca), ciocanul ($\frac{1}{16}$ oca), dramul ($\frac{1}{400}$ oca)

Multiplii = vadra (pentru lichide, 20 ocale), butea (83 vedre), găleata (pentru solide, 880 ocale)

Coins used on the Wallachian monetary market during the first half of the 18th century – purchasing value and exchange rates

During the first half of the 18th century the most common issues used in Wallachia were:

1. The Hungarian or Transylvanian gold florin, called in Romanian - Ughi. In the contemporary sources the Hungarian gold coin was also called: zlot de aur (golden zlot), zloți (zlots), zloți ungurești (Hungarian zlots), zloți roșii ungurești (Hungarian red zlots), galbeni (yellow [coins]), ungari d'oro, florin unguresc (Hungarian florin). Despite their name the Wallachian zlots or florins were not at all gold coins, but of silver.

2. The Lion thaler - called in Romanian taler-leu or, just leu. The Low Countries large silver issues were not only the most common thaler size circulating currency during the 17th -18th century, but later became the main account money of the Romanian Principalities. During 1693-1703 the Lion-thaler was valued at 132 bani (deniers or akçes). In Oltenia, in 1728 it worth 133 bani or 100 de kreuzers. On the Wallachian monetary market always was made a distinction between the lion-thalers and other kind of thalers.

³¹ Pentru comparație, salariul zilnic al unui muncitor constructor necalificat la Istanbul de 8 parale sau 24 akçe în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, cf. Ș. Pamuk, *Sistemul monetar otoman în secolele XVII-XVIII*, în 130 ani de la crearea sistemului monetar românesc modern", București, 1997, p. 274.

3. **The piaster - called in Romanian piastru.** The name was used for the Ottoman large silver coins.
4. **The Spanish thalers- called in Romanian taleri spanioli, reali or stâlpari (coins with pillars).**
5. **The florin - called in Romanian florin.** Used to designate several kinds of large silver coins, such as the Hungarian florin, during the 17th -18th century valued at 100 deniers or 50 kreuzers, or the Rhenanian florin, worth 60 kreuzers or ½ thaler. In 1728 the Hungarian florin worth 66,50 bani, and the Rhenanian one 90 bani.
6. **The tult - called in Romanian tultul.** It was an Ottoman silver small-change worth 1/3 piaster. In the Romanian Principalities the tult was also called *leiță*, being used until the 19th century. In 1709 it worth ½ zlot or 44 akçes. During the 1720's the tult was valued at 8 to 10 good Imperial groats, and during the second half of the same century it was rated at 1/3 of „an old lion-thaler (leu)”, 15 paras or 5 groats.
7. **The kreuzer - called in Romanian creițar or crucer.** This denomination was used most for the small payments, in the every-day life. On the Romanian marked were in currency, mostly, the larger denominations of the kreuzer, such: 3; 5; 6; 10; 12; 15; 17 and 20 kreuzers. The zwanziger was commonly called in Romanian „șfanți”. There were also used the copper ½ and ¼ kreuzers. The pieces of 17 kreuzers were known in Romanian as „măriaș”. Later, because their strong devaluation, the Prince Alexander Moruzi forbid the use of the pieces of 6 and 12 kreuzers. In Transylvania, during the second half of the 18th century the kreuzer worth 2 Hungarian denars or ½ polturac.
8. **The șustac –** Was a Polish coin of 6 groats, used for every-day needs. In Wallachia the șustac worth 8 denars. In 1709 on the marked were in currency „old” and “new” șustacs.
9. **The polturac, also called poltra or poltura.** At the beginnings they were two different denominations, struck in silver and copper, a Polish and Imperial ones. It worth 1/40th of a Rhenanian florin or 3 denars. Actually it was a piece of a ½ groat or 2 kreuzers.
10. **The para.** It was at the beginning an Egyptian denomination, borrowed by the Ottomans during the 17th century. In 1564 it worth in Wallachia 1,5 akçes. During the reign of Constantine Brâncoveanu worth 2,9 akçes, with some fluctuations (from 2,9 in 1688 to 2,3 in 1705). After the great monetary reform from the Ottoman Empire from 1687 the para worth 1/40th of a piaster. At the beginning of the 18th century at the border station of Focșani, 2 paras = 1 ½ Imperial groats (1 para = 0,75 groat). It was used on the Romanian monetary market till 1867, when the modern monetary system was established. The para was used also as a part (1/40th of the account lion-thaler).
11. **The ban.** In the medieval and modern Romanian the word was used to designate, broadly speaking, any currency, as well as the small silver issues, such as the Wallachian ½ ducats during the 14th -15th century, and later the Hungarian deniers or the Ottoman akçes. În 1687, when the large Ottoman silver coins were issued the ban became its smallest change. A Ottoman piaster worth 120 aspers or bani. Later, from 1694, a piaster worth 132 bani (see *Condica...*). The base silver or copper bani were in currency in Wallachia until the early 19th century. As their weight was between 0,20-0,45 g. (with a medium of 0,35), their market value suffered a severe devaluation.
12. **The denar.** It was the Hungarian denars, one of the most common small silver issues used in Wallachia.
13. **The pitac.** The pitac was an Austrian coin of 5 kreuzers. În Oltenia, in 1728 it worth 10 bani.
14. **The costanda - called in Romanian potronic.** Was a Polish issue of 3 groats. The 3 groats arrived in Wallachia during the first half of the 17th century and disappeared from the currency starting with the reign of Nicolas Mavrocordat. During the late 17th and early 18th century the costanda became an account coin. It worth 10 bani.
15. **The groat - called in Romanian groș.-** At the beginnings was a Polish coin. During the 17th century in Poland and Transylvania were issued multiples of the groat.
16. **The rouble and kopek - called in Romanian rubla and copeica.** Peter I struck large silver coins of 20,76 g.(736‰ fine), and their 1/100th small change, the kopek. On the Romania monetary market the Russian currency stated to arrive after 1711. In 1711, 10 lei worth 6 roubles, and 1 rouble was valued to 1,5 thalers. However, until the second half of the 18th century the Russian currency played a very limited position on the Romanian monetary market.

The author gives also several information on the current prices, wages, interest rates and taxes in Wallachia during the first half of the 18th century, as well as on the account system used by the financial administration of the Principality.